

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/5, p. 1-10

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11317>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 28.12.2016

✓ Accepted/Kabul: 10.03.2017

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Prof. Dr. Ercan ALKAYA – Yrd. Doç. Dr. Erkan HİRİK

This article was checked by iThenticate.

RÂHATU'N-NÜFÛS'TA YER ALAN ASLÎ FİİLLERİN YARDIMCI FİİL OLARAK KULLANILMASI

Ahmet ADIGÜZEL*

ÖZET

Sosyokültürel ve ekonomik gelişmelerde, ilerleme, konuşurların standart dillerinin oluşmasına ve dil gelişimine yardımcı olur. Çünkü bu iki unsur meslekleşme yani, meslek birliğinin ve grupların oluşmasını sağlar. Bilim ve teknolojiye ilerleme, beraberinde yaşamsal bir zenginlik getirir. Bu zenginlik hayatın her şubesine aks eder. Bu yaşam şubelerinin başında da dil gelir. Yapılan yeni keşifler, icatlar ve kavramlar, tanımlanmak için bilinçli ve kontrollü kelime oluşturma eylemine götürür. Yeni kelime yapma yollarından birisi de fiillerden yararlanmadır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kayseri Râşid Efendi kütüphanesindeki nüshası *Râhatu'n-Nüfûs*'ta yer alan Aslî (çekirdek) Fiillerin Yardımcı Fiil Olarak Kullanılmaları'na yer verildi. Bu fiillerin açıklamaları yapılarak, içinde bulundukları cümleler aktarıldı. Özellikle Türkçe isimlerle oluşturulan bileşik fiillere değinildi. Türkçe fiil bir Türkçe isimle kullanılabildiği gibi, yabancı isimlerle de kullanılmıştır. Bir fiiller zengini olan Türk dilinin XVI. yüzyılda (*Râhatu'n-Nüfûs*'ta) hangi aslî fiillerin yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve ayrıca bu çekirdek fiillerin mecaz ve terim anlamlarına değinildi. Asıl fiillerin de yardımcı fiil olarak kullanıldığı *Râhatu'n-Nüfûs*'ta görülmektedir. *Râhatu'n-Nüfûs*, Gelibolulu Mustafa Ali tarafından XVI. yüzyılda yazılmış yarı tercüme yarı te'lif bir bâh-nâmedir. Makalede, bâh-nâme ilgili bilgi verildi. Bâh-nâmelerin cinsel sağlığı ve cinselliği anlatan eserler olmanın yanı sıra; anatomi, farmakoloji, zooloji, botanik ve halk edebiyatı disiplinleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğu, bu durumda, yazmaların bir ansiklopedi niteliği taşıdığı vurgulandı. Tarihî Türk bilim dilinin gün ışığına çıkarılmada, önemli bir rol oynayabileceği görüşü ifade edildi.

Anahtar Kelimeler: Aslî Fiiller, Yardımcı Fiiller, cinsel sağlık, bâh-nâme, *Râhatu'n-Nüfûs*

---

* Dr., El-mek: aadiguzel@hotmail.com

THE USAGE OF MAIN VERBS AS AUXILIARY VERBS IN THE RÂHATU'N-NÜFÛS

ABSTRACT

In socio-cultural and economic development helps, progress, the formation of speakers of standard language and language development. Because these two elements leads to the formation of groups that professionalization, professional unions. Progressing in scientific and technological brings a vital wealth with it. This richness is reverberate in every branch of life. At the beginning of the life branch comes language. Made new discoveries, inventions and concepts, take conscious action to create a controlled vocabulary identified. One of the ways of to make new words is should make use of the verb. It was given using the auxiliary verb to act as principal that is located copy Râhatun-Nüfus in the library of master Raşid copy Râhatu'n-Nüfus of Mustafa Ali from Gallipolli. The sentence in which they were transferred with making explanations of these acts. Especially, it addressed the verbs formed with Turkish names. Turkish verb is also used with foreign names, that can be used with a Turkish names. Râhatu'n-Nüfus is half translate and half copyright bahname which was written from Mustafa Ali from Gallipolli in XVI. century. There was informed about bahname in the article. In addition to being works as describing sexual health and sexuality of Bahname, in this case was emphasized that nature of writing an encyclopedia move such as; anatomy, pharmacology, zoology, botany and closely associated with folk literature discipline. When considered in this context Bahname can provide a significant contribution in terms of historical linguistic science of Turkish and culture. Bahname's had written in a simplified language compared to the other works of period to make more people understand.

STRUCTURED ABSTRACT

In Islamic civilization and the ottomon Empire the manuscripts are both difficult and confusing in terms of language, because of being under the influnce of many languages especially Arabic. The readers of these Works are among courtiers, Aristocrats and the wealthies.

This work is a semi original-copy and semi translated (by Tifaşı) work. Râhatu'n-nüfûs, thanks to its verasetile features of being'a sexual health book, which was written by a scolar poet historion and writer, who lived in xvi. century Mustafa Ali of Galipoli is a well valued Bahname.

Beside carrying encyclopedial features, this work is also significant in terms of language. Beside carrying the traces of Old Turkish, it is rather significant in terms of xvi century ottoman Turkis's historical course. Furthermore the work includes the lexical richness of Turkish and its verbs.

In addition to this ornated prose tradition was up on the highest level in xvi century, however the Bahnames are exceptional works. These work are both interdisciplinal and related to health care and sexual healt,

Turkish Studies

which is why they are written in simple and intelligible form, that is why they are different from classical manuscripts. In terms of linguistic material these works include the linguistic features of its age. The function of the main verb and the auxiliary verb which are the cornerstone or anatomy of languages has been observed in a rich and concrete form.

As a result, in this research, it has been detected that the main verbs serve as auxiliary verbs by gaining auxiliary verb feature. In *Râhatu'n-nüfûs* the main verbs also used as auxiliary-like verbs in necessary situations. It has been observed that main verbs could take the functional and formal features as auxiliary verbs do. The viewpoint of bringing historical Turkish scientific language to the light has been expressed. Evaluating bâh-names in this context, the viewpoint of the contribution to historical Turkish scientific language and its culture has been remarked. In the copy, which is in Kayseri Râşid Efendi Library, it can clearly be observed that Mustafa Ali of Gallipoli's work witnessed the period which is the *Râhatu'n-Nüfûs* was written in. It was remarked that it makes the work privilege because of being written by Ali and being of a medical work. In *Râhatu'n-Nüfûs*, it has been observed that the verbs, which were actively used in old Turkish but not in modern standard Turkish however still active in local Anatolian dialects, such as **irgür-, yu-, yur-, sindür-, karıl-**, were used. In the work, although Arabic and Persian orthographic rules were dominant, Turkish originated verbs were actively used. In addition to the usage of main verbs, the usage of auxiliary verbs is quite active. It is confirmed in many examples that verbs such as **artur-, bit-, bitür-, bulın-, çek-, çöz-, dön-, dut-, gel-, gör-, göster-, getür-, kal-, kon-, koy-, tut-, ur-, uza-, var-, vir-, yit-** combined with a noun and served as auxiliary verbs. In other words, the auxiliary verbs were formed by the noun based verbs. The maturation of Turkish after the conquest of Istanbul shows its feature of being standardized up on *Râhatu'n-Nüfûs* as it does on other scientific works. It can clearly be observed that, the approval norms of standardized language in the period that, the *Râhatu'n-Nüfûs* was written in, in XVI century, the main verbs were used as auxiliary verbs. In addition, they are associated with many discipline further increases the value of the existing terms of their historical Turkish language of science and culture. In generally, describing historical medical texts, and in particularly sexual health and sexuality of Bahnames', perhaps, the knowledge that they deserve to see issues were expressed in terms of content. Mustafa Ali form Gallipolli's "who consider as wise man served many years in center of Ottoman geograph created to many works and studied different type of piecies" *Râhatu'n-Nüfûs* Bahname enrichs to this sort. This work as in many field, especially, has significant value in historical Turkish language of science and culture. Also fed bâhnâme studies from other science by subtracting the light of the day can be a source of many disciplines. Especially, in order to establish complete the Medical Glossary, it was expressed brought to light the necessity of the question being scanned of Bahnames.

Key words: Essential verbs, auxiliary verbs, modals, sexual health, bah-name, *Râhatu'n-nüfus*

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/5

Bâh-nâmeler'in ana teması ve fikir yapısı, cinsel sağlık, cinsel hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisi için çözüm arayışlarıdır. Bu eserler, cinsel bilgiler içeren birer sağlık ansiklopedileridir. Bâh-nâmeler, bir bakıma geleneksel tedavi yöntemlerinin bilimsel tedavi yöntemlerine evrilmesidir. Bu eserler, ayrıca beden bakımı ve temizliğinin sağlıklı bir yaşam için gerekliliğine ve önemine de değinmektedir. Genel ve cinsel sağlık konularında birçok disiplinin malzemesini barındıran bâh-nâmeler özellikle dil bakımından da oldukça zengin bir malzemeye sahiptir. Bâh-nâmeler, Eski Türkçe unsurların yanında dilin gelişim seyrini izleme bakımından da önemli kaynaklardır.

Osmanlı öncesi Türk kültüründe yer alan cinsellik ve cinsel sağlık konuları, birçok eserde, masal, şiir, hikâye vb. gibi farklı edebî türlerde dile getirilmiş, açık veya örtük bir biçimde dillendirilmiştir. Anıtsal eser, Dîvân-ı Lûgat-it-Türk'te de bu konulara değinilmiş, ardından 1082 yılında kaleme alınan Farsça ansiklopedik bir eser olan "Kâbüsnâme"de de bu konulara yer verilmiş, eserin 15. bölümü bu konulara ayrılmıştır. Eserde, cinselliğin ve cinsel sağlığın, sosyal yaşamın bir gerçeği olduğu da vurgulanmıştır.

Şimdiye kadar beş nüshası tespit edilen eserin Kayseri Râşid Efendi kütüphanesindeki nüshasında, eser, *Râhatu'n-Nüfûs* olarak isimlendirilmiştir. İki cüzden ibaret olan eserin birinci cüzü kadınlar hakkında yazılmış dört "bâb"dan ibarettir. Erkekler hakkında yazılmış olan ikinci cüz de dört "bâb"dan oluşmaktadır. Bu cüzün dördüncü bâbında beş "fasıl" bulunmaktadır. Eserde Arap dil imlâsı kullanılmıştır. *Râhatu'n-Nüfûs*'un dili dönemin orta nesir özelliklerini taşımaktadır. Osmanlı devletinde, Arapça bilim dili olduğu için terimler, Arapça ağırlıklıdır. Yarı te'lif yarı tercüme olan *Râhatu'n-Nüfûs*, yarı tercüme hususuyla İslâm uygarlığını ve bu uygarlık kanalıyla Yunan medeniyetini Türk cemiyetine kazandırmıştır. Ayrıca eser, Türk Rönesans'ının yaşandığı XVI. yüzyıla tanıklık etmektedir.

Âlî, *Râhatu'n-Nüfûs*'ta açık ve anlaşılır bir üslubu ile şu konuları ele almıştır: Cimâ'yı azaltmaya sebep nesneler, kadınların gebe olma hususları, gebeliği engelleyici nesneler, kuvvetli tılsım ve havâs ve kadınları bağlayıp cimâ'dan men etme. 131 varaktan oluşan eserin hicri 977'de yazıldığı eserde ifade edilmiştir. *Râhatu'n-Nüfûs*'ta, anatomi, farmakoloji, zooloji, botanik, halk edebiyatı ve seksoloji disiplinlerine genişçe yer verilmektedir. Hacimli bir eser olan bu bâh-nâmede hikâyelere sıkça yer verilmesi, dil malzemesi açısından eserin önemini daha da arttırmaktadır.

Şinasi Tekin, Köktürkçe ile Uygur Türkçesini karşılaştırırken, farklı dinler ve kültürlerle ilişkiye geçen Uygurların kelime hazinesi daha zengin ve ölçünlü bir Türkçe kullandığını "Çeşitli tarifi yardımcı fiiller ile, esas fiilin anlamı, yakından tarif ve tâyin edilerek ifadeye kesinlik, zenginlik verilmiştir. Şöyle ki: Gel-, çabuk gel, başkası için gel-, gelebil-, haşmetle gel-, hürmetle gel-, gelmeyi tasarla-, vb. vb. vb. Bütün bunları Kökt'de bulamıyoruz." (Tekin: 2005, s. 75) Fiil zengini bir dil olan Türkçenin tarihî gelişim seyrine bakıldığı zaman yardımcı fiillerin Eski Türkçeden beri kullanıldığı müşahade edilmektedir. "är-, bol-, ve yer yer tur- (daha bu zamandan) yardımcı fiil olarak iş görürler." (Gabain: 2007, s. 87) Eski Türkçeden XVI. yüzyıl Klasik Osmanlıcaya kadar Türk dili olgunluk evrelerini yaşayarak ölçünlü bir dil seviyesine ulaşmıştır. Bu durum, fiili işlevsel olarak kullanan Türkçeye belli, kıvrak ve düzenli bir ifade gücü kazandırmıştır.

Türkçe fiil zengini bir dildir. Bu zenginliği işlevsel hale getiren bir diğer husus Fiilimsilerin varlığıdır. Sıfat-fiil ve zarf-fiiller cümle içerisinde geçici kelimeler üretir. Bu kelimeler, isim soylu olan isim, sıfat ve zarf, vb. kelimeler olarak işlenmektedir. Fiilimsi ekleriyle Türkçeye yirmi kattan fazla kelime kazandırılmaktadır. *Râhatu'n-Nüfûs*'ta hem aslî fiillere hem yardımcı fiillere oldukça yer verilmiştir. Bilimsel eserlerde, genel kurallar söz konusu olduğu için metinde ağırlıklı olarak geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekimine başvurulmuştur. Bu dönemde yazılmış ilmi eserler genellikle bu şekilde yazılmıştır.

Eserde ağırlıklı olarak üçüncü şahsa yönelik bilgiler aktarılacakla birlikte tercüme-te'lif olan esere eklemeler oldukça fazla yapılmıştır. Hikâyelere, edebi anlatılara ve kişiler arası diyaloglara da eserde yer verilmiştir. Bu durum eserin dillilik değerini daha da arttırmıştır. Ayrıca başarılı denilebilecek bir düzeyde metin arasına ve cüzvlerin bitiminde nazıma yer verilmiştir. Eserde, ad cümlelerinde yüklem yaygın olarak -dU (bildirme), fiil cümlelerinin ise genellikle üçüncü kişi -A (istek), -sA (şart) ve -Ar, - Ur ve -r (geniş zaman) çekimleri kullanılmıştır.

Dönemin tercüme eserlerinde görülen ve Arap-Fars imlâ geleneği kaynaklı uzun cümleler yer almaktadır. Türk dili söz dizimine uygun olmayan bu yapıda, konulan tanı, tedavi yöntemleri, ilaç kullanım ve yapımı ile ilgili bilgiler verilirken bunlar sırasıyla birbirine... eger...ub ve dahı, ama... Fe ama...tâ ki, eger çi, kaçan) benzer cümle formlarıyla anlatılmıştır¹.

“Fiiller, hareketleri karşılayan nesnelerdir. Hareketler, nesnelerin mekân ve zaman içindeki yer değiştirmeleridir. Nesnelerin oluşları, kılışları, duruşları, kısacası, her türlü faaliyetleridir: yapmak, kesmek, olmak, ölmek, gitmek, vermek, oturmak, durmak, uyumak, beklemek gibi.” (Ergin: 1990, s. 315).

“Yabancı asıllı kelimeler, it-, kıl-, eyle-, ol-, bulun-, yardımcı fiilleri kullanılarak fiil haline getirilmektedir. Bunlardan it-, kış-, eyle- ile yapılanlar geçişli, ol- ve bulun- ile yapılanlar geçişsiz anlama sahiptirler. Aslında yardımcı fiil olmamakla birlikte, bul-, dut-, gel-, gör-, var-, vir-, tur-, ur, fiillerinin oynadığı rol da hemen hemen yardımcı fiillerinki gibidir.” (Özkan: 2013, s. 147).

Bizi ilgilendiren sözcüklerin tek başlarına nasıl sınıflandırılması gereğinden ziyade cümle içindeki kullanımlarının nasıl gruplandırılması gereğidir. Aslında, cümle yokken tek sözcük türü vardır; o da isimdir; zira somut, soyut, eylem ve sözcükler arasında bağıntı kurmaya yarayan sözcüklerin hepsi bir adlandırma ihtiyacının sonrasında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, her türlü sözcük -cümle yoksa- bir şeyin karşılığı olarak isimdir.(Delice, s.29)

Asıl Fiil, Temel veya iç cümlelerin kurucusu (temel cümlede yüklem, iç cümlede ise yüklem) olan oluş veya kılış fiilleridir ki, bu tür sözcükler, tamamen ilk veriliş anlamlarına uygun olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu sözcük türleri de “sözlüksel anlam”lı sayılmalıdır. Yardımcı Fiil, Ya yabancı bir ismin Türkçe cümle içinde yüklem olmasını sağlamak amacıyla ya da asıl fiile çeşitli kip anlamı katmak amacıyla görevsel anlam aktarımı için kullanılan ve tamamen uydu bir biçimbirim olan sözcük dizisidir.(Delice: 2012, s.32-33)

Ad soylu veya adlaşmış fiil soylu Türkçe kelimelerle, yabancı kaynaklı ad soylu kelimelerin fiilleştirilmesinde kullanılan imek, etmek, olmak, eylemek, kılmak fiilleri ve esas fiile tasvir anlamı katan ver-, dur-, kal-, yaz- gibi yardımcı fiiller: yorgundum, hissetmek, yardım etmek, şükr eylemek, namaz kılmak, alıver-, gidedur-, bakakal-, düşeyaz- vb. (Korkmaz, 2007: 241).

“Türkiye Türkçesinde yardımcı eylemler, ad soylu sözcüklerin ya da kimi eylemsilerin eylem gibi kullanılmalarını sağlayan ve bir tür bileşik eylem oluşturan sözcüklerdir, etmek, eylemek, olmak, kılmak gibi eylemler dilimizde yardımcı eylemlerdir. Bunlara ekeylem”i de katmalıyız.” der ve “Bir adla ya da bir eylemsiyle kurulan yardımcı eylemlerde ad ya da eylemsi, anlam yönünden, bütün ağırlığı taşır. Yardımcı eylem ise çekime girerek yargının bütünlenmesini sağlar. Biçim ya da anlam yönünden bileşik eylem olan bu sözcük öbekleri, tümcede görevini yaparlar. (Aksan, 1983:254–255).

Berke Vardar, “Bir başka öğeyle birlikte eylem işlevi yerine getiren kimi sözcüklerin eylem gibi kullanılmasını sağlayan eylem. Türkçede etmek, eylemek, olmak, kılmak ve ekeylem, yardımcı eylem olarak kullanılır.” demektedir (Vardar, 2002: 220).

¹ Adıgüzel, A. (2016), Râhatu'n-Nüfûs Üzerine Bir Dil İncelemesi, Girne Amerikan Üniv. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

İsimden sonra gelen, kendi başına bir anlam taşıyan ve fiilleştirmek, deyimleştirmek için kullanılan aslî (çekirdek) fiiller bulunur. Bu fiiller, Türkçe kökenli kelimelerle kalıplaştığı gibi Doğu kökenli kelimelerle de bir araya gelebilir ve birleşik fiil oluşturur. Birleşme esnasında birçok kelimenin mecaz anlam kazanması onları deyimleştirir/ terimleştirir. İncelenen *Râhatu'n-Nüfus*'ta bununla ilgili olarak şu ifadeler tespit edildi:

İsimden Çekirdek Fiiller Aracılığıyla Fiil Yapma

artur-: [80/a] (14) kıllarını arturur [80/b] (10) şarâbını artura

artur- fiili çoğaltmak, fazlaştırmak anlamında kullanılmıştır.

bit-/bitür-: [2/a] kıl bitürmege [2/a] kıl bitürmemeye

[32/b] (17) kıl bitecek [54/b] (16) kan bitecek

bit-/bitür- fiilleri ilk üçü bitirmek, yeşermek anlamında; kan bitecek ifadesinde kanatmak, kanı çıkartmak anlamında kullanılmıştır.

bulın-: [98/b] (15) yol bulına [113/a] (12) hâṭib bulına

bulın- birinci kullanımda bir çözüm, çâre bulma anlamında, ikincisinde olma, dönüşme anlamlarında kullanılmıştır.

çek-: [26/b] (1) sinesine çekse [46/b] (14) zevke çekilüb

[54/b] (7) suyu çekile [80/b] (8) zahmet çekilinüb

[99/b] (17) yağı çekile

çek- fiili su ve yağ isimleri ile kullanıldığında eksilmek, azalmak anlamında, Arapça zahmet kelimesi günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan bu ifade, zahmet çekmek, sıkıntı yaşamak anlamlarında kullanılır.

çöz-: [22/b] (6/7) tamarları çözilür [25/b] (1) bendini çöze

çöz- fiili birinci kullanımda gevşeme, yumuşama anlamında, ikinci kullanımda Arapça bend kelimesi ile kalıplaşarak bağını açma anlamında kullanılmıştır.

dön-: [46/b] (16) yüzini döndürüb [108/b] (11) beççe-yi müteharrike döne

dön- yüzünü ismi ile kullanılan fiil çevirmek, ikinci kullanımda Farsça- Arapça bir terkiplerle kalıplaşarak; dönüşme, nitelik değiştirme anlamında kullanılmıştır.

dut-: [24a/4] 'adem-i sebze-zârına duta

dut- fiili Farsça- Arapça bir terkiplerle kalıplaşarak; devam etme, sürme, zaman anlamında kullanılmıştır.

gel-: [14/a] (11) uyḥuları gelmiş [18/a] (2) derece-yi ziyân gelmedi

[20/b] (8) lâzım gelür [33/b] (17) geç gelür

[22/a] (4) ḥôş gelen [24/b] (4) şerhe gelmez

[24/b] (6) süstlük gelmeye [15/b] (16) söze gelse

[16/a] (9) gelse reftâra

gel- fiili o dönemde 'söze gelse' günümüz Türkiye Türkçesinde 'dile gelse' anlamında kullanılan bir deyimdir. Geç gelir, ifadesi günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Diğer yedi ifadede yabancı terkip ve kelimelerle kalıplaşarak çeşitli mecaz anlamlarda kullanılmıştır.

gör-: [31/b] (4) mâr görine

[57/b] (7) maḥẓ-ı nûr görile

[75/b] (14) cāiz görilmeye

[79/a] (14) az görürler

[32/b] (11) ḥayẓ görmese

[49/b] (5) ırgûri gör

[117/a] (12) 'acāyib göre

[120/a] (14) gözle görile

[128/a] (11) 'acāyib görile

gör- fiili, az görürler ifadesinde etkilenmek; ırgûri gör sonuç, sonuçlanma; gözle görile açık, belli anlamında kullanılmıştır. Diğer altı ifade yabancı kelimelerle kalıplaşarak çeşitli mecaz anlamlarda kullanılmıştır.

göster-: [125/a] (14/15) meyl göstere

göster- fiili Arapça bir kelime ile kalıplaşarak, etmek yardımcı fiili görevinde kullanılmıştır.

getür-: [16/a] (1) iştihâ getüre

[47/b] (11) heyecâna getürüb

[69/b] (16) keşret getürür

getür- fiili yabancı kelimelerle kalıplaşarak; aç-, ver-, artır- gibi çeşitli mecaz anlamlarda kullanılmıştır.

kal-: [84/b] (6) yorgunluk kalursa

[80/a] (8) yerinde kalması

[75/b] (11) yukarı kalğa çöķüb kalmaya

kal- fiili sadece Türkçe kelimelerle kullanılmış.

[75/b] (11) yukarı kalğa çöķüb kalmaya

kalķ- fiili sadece Türkçe kelimeyle kullanılmış, fiil, çıkmak anlamında kullanılmıştır.

kon-: [122/a] (8) altına konıla

kon- fiili sadece Türkçe kelimeyle kullanılmış.

koy-: [49/a] (8) kana kıoya

[54/b] (16) yere kıoyalar

[21/a] (11) Kıoya insānı vara ḥayvāna

koy- fiili birinci kullanımda; bulaştırmak, batırmak, ikincisinde bırakmak, üçüncüsünde terk etmek anlamlarında kullanılmıştır.

tut-: [122/b] (4) elinde tuta

tut- fiili bekletmek, taşımak anlamında kullanılmıştır.

ur-: [22/b] (4) el urub

[35/b] (5) yüz urdı

ur- fiili Türkçe kelimelerle kalıplaşarak birincisinde muayene, kontrol etmek; ikincisinde görmek, tanımak anlamında kullanılmıştır.

uza-: [54/a] (16) kııl uzadur

uza- fiili bitmek, yeşermek anlamında kullanılmıştır.

var- [34/a] (16) hâle varur	[37/a] (1) altmış yaşına varınca
[37/b] (12) yüz yıla varmış	[47/a] (7) yanına vara
[89/a] (15) harâba varur	[108/b] (13) döşeye varılub
[18/a] (5) olub vardum	[13/a] (3) yaşına varsa

var- fiili bir kullanım hariç diğerlerinde Türkçe kelimelerle kullanılmış. Daha çok ulaşmak, büyümek anlamlarını vermektedir.

vir- [123/b] (2) süstlük virür

vir- fiili Farsça süst kelimesiyle kalıplaşarak olma, gevşeme, yumuşama anlamını taşır.

yit- [54/a] (10) kılıñ tîz bitmesinde yitmesinde

yit- fiili uzamak, büyümek anlamlarını vermektedir.

Bazı fiiller özellikle bir tıp terimi olarak çeşitli tedavi şekillerinde merhemlerin bedenle temas ettirilmesi, bedene sürülmesi için kullanılmaktadır. Kimi zaman ur- fiilinin görevini ‘sür-’ fiili de üstlenebilir. Aynı şekilde bazı eylemler *üzerine* kelimesiyle kalıplaşmış ifadeler olarak kullanılmaktadır:

[46/a] (10) üzerine uzanub	[46/b] (7) üzerine tayanub
[48/a] (10) üzerine uzada	[54/a] (1) üzerine koyıla
[55/b] (11) üzerine konilub	[62/a] (4) üzerine çıkan
[78/a] (7) üzerine gelüb	

Sonuç

Gelibolulu Mustafa Alî’nin Kayseri Râşid Efendi kütüphanesindeki nüshası *Râhatu’n-Nüfûs*’un yazıldığı devrin dil özelliklerine tanıklık ettiği görülmektedir. Eserin hem Alî tarafından kaleme alınması hem bir sağlık kitabı olması, eseri dönemin eserlerine göre daha ayrıcalıklı kıldığı ifade edildi. *Râhatu’n-Nüfûs*’ta Eski Türkçede işlek olarak kullanılan ve bugün ölçünlü Türkçede kullanılmayan, fakat yer yer Anadolu’da ağızlarda kullanılan, **irgür-**, **yu-**, **yur-**, **sindür-**, **karıl-** gibi fiillerin kullanıldığı müşahade edilmiştir. Eserde her ne kadar Arap ve Fars imlâsı hâkim olsa da Türkçe fiiller işlevsel olarak kullanılmıştır. Aslı fiillerin yoğun kullanımı yanında yardımcı fiiller de oldukça işlektir. Eserde, **artur-**, **bit-**, **bitür-**, **bulm-**, **çek-**, **çöz-**, **dön-**, **dut-**, **gel-**, **gör-**, **göster-**, **getür-**, **kal-**, **kon-**, **koy-**, **tut-**, **ur-**, **uza-**, **var-**, **vir-**, **yit-** aslı fiillerin bir isimle kalıplaşarak yardımcı fiil görevi gördüğü birçok örnekte tespit edildi. Yani, isimden çekirdek fiiller aracılığıyla yardımcı fiil yapılmıştır. İstanbul’un fethinden sonra olgunlaşan Türkçe, ölçünlü bir dil olma özelliğini devrin diğer ilmi eserlerinde olduğu gibi *Râhatu’n-Nüfûs*’ta da göstermektedir. Ölçünlü dil normların kabul gördüğü, eserin yazıldığı XVI. yüzyılda, aslı fiillerin yardımcı fiil olarak kullanıldığı çok somut bir biçimde müşahade edilmektedir. Eserde, Türkçenin fiil zengin bir dil olduğu görülmektedir. Ayrıca fiillerin kaynağı olduğu fiilimsiler de eserde önemli bir kullanıma sahiptir. Arap dil sentaksı gereği oluşturulan uzun cümlelerde, fiilimsilerin özellikle sıfat-fiil ve zarf-fiillerin işlevselliği görülmektedir. Ayrıca bâh-nâmenin hem Tarihî Türk dili ve Tarihî Türk bilimi hem Türk kültürü açısından önemli bir değere sahip olduğu ifade edildi.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2015). Bâh-nâme'ye Bir Bakış ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bâh-nâmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 299-322. 18.01.2016 tarihinde ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- Adıgüzel, A. (2016). Râhatu'n-Nüfus'ta Cinsel Sağlık İle İlgili Terimler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/4 Winter 2016, p. 19-66 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9141> ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- Adıgüzel, A. (2016). Râhatu'n-Nüfus Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük-Terimler), Girne Amerikan Üniv. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Adivar, A. (1970), *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul (2. Baskı).
- Akalın, M. (1998). *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Aksan, D. Vd. (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara, TDK Yay.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Kitabevi
- Aksoyak, İ., H. (2014). *Uluslararası Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri* (28- 29 Nisan 2011). TDK.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- Atalay, B. (1985), *Divân-ü Lügat- it-Türk Tercümesi*, Ankara: TDK.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı yay. İstanbul
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
- Bayat, A., H. (2000). “*Uygur Tıp Metinleri*”. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa.
- Bayat, A., H. (2009). *Osmanlı Tıbbında Cinsellik ve Ali Bin İshak'ın Bâh-nâmesi [? – 1430]*, İzmir: Ege Üniv. Basımevi.
- Delice, H. İbrahim., (2009), “Türkçenin Öncül Ekliliği ve Türkçede Öncül Ek Taşıyan Yapılar” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4 Issue 3.
- Demir, N. Emine Yılmaz (2005). *Türk Dili El Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Grafiker.
- Demirel, E., (2015) Gramerleşme Süreçleri Bakımından Nevâdirü's- şebâb'da Tasvirî Fiiller *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 819-834 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8186> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Derleme Sözlüğü, I-VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Derleme, (2014), *İtrî Bahçe*, Gece Kitaplığı, İstanbul
- Develi, H. (2013). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I-II*, İstanbul: Kesit Yayınları. Develioğlu, F., (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Doerfer, G. (1980-81) “Temel Kelimeler ve Altay Dilleri Sorunu”, *TDAY Belleten*, s:1-16.
- Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker yayınları, Ankara

- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ersoy, A., (2015) “Necatî Beğ Divanı’nda İsim + Yardımcı Fiil Yapısındaki Bazı Birleşik Fiillerde Ad Aktarması ilişkileri” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1035-1058 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8255> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Gabain, A. V. (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Ankara
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay.:629, C.1, Ankara 1995
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK, Ankara
- Özkan, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pakalın M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü c. I*, İstanbul.
- Tekin Ş. (2005). *Eski Türkçe, Türk Dili*, Ankara
- Timurtaş, F., K. (2005). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ.
- Usta, H., İ. (2007). *Eski Anadolu Türkçesi Söz Diziminde Sintagmatik Yapılar*, Ankara: Bizim Büro Basım Yayım Dağıtım.
- Uzel İ. (2000). “Yeni Bulunan Bir Bâh-nâme: Tuhfe-i Müteehhilin”, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (18-20 Eylül 1996), Bildiri Özetleri, İzmir.
- Vardar, B. (2002), *Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul*, Multilingual Yay.
- Yıldız, O. (2012) “Eski Anadolu Türkçesinde Yeterlik Fiillerinin Fonetik Durumu” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 233-252, ANKARA-TURKEY
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK
- Zülfikar, H. (1996). *Türkçe ’de Ses Yansımaları Kelimeler*, Ankara: TDK.
- Zülfikar, H. (2008). “Dünden Bugüne Türkçe Denşirmek Üzerine, Sureti Haktan Görünmek, Yapmak, Almak”, *Türk Dili*, s: 323-329.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Adıgüzel, A. (2017). “Râhatu’n-Nüfûs’ta Yer Alan Aslî Fiillerin Yardımcı Fiil Olarak Kullanılması / The Usage of Main Verbs as Auxiliary Verbs in the Râhatu’n-Nüfûs”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı) Volume 12/5, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11317>, p. 1-10.